

ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС ТА ПРАГМАТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ

Федорова Л.О., Янко Ю.В.,

Національний технічний університет України «КПІ»

Відтворення прагматичного потенціалу оригіналу посідає важливе місце при перекладі сучасного філософського дискурсу. У статті робиться спроба з'ясувати суть та лінгвістичні особливості філософського дискурсу, визначити завдання перекладача задля збереження комунікативно-прагматичного потенціалу оригіналу та забезпечення адекватного сприйняття перекладу читачами цільової мови.

Ключові слова: філософський дискурс, адекватний переклад, прагматично зумовлені трансформації.

Сучасна теорія перекладу, трактуючи переклад як особливу форму міжмовної комунікації в усій сукупності мовних та екстралінгвістичних факторів, науково обґрунтувала й довела, що переклад як особливий тип комунікації не може не зазнавати впливу прагматичних категорій мови. Відтак урахування прагматичного фактора є необхідною умовою для досягнення повної перекладацької адекватності. Проблемам прагматичного аспекту при перекладі присвячено багато лінгвістичних та перекладознавчих робіт [1, 2, 3, 5, 7]. Разом із тим проблеми прагматичної адаптації при перекладі спеціального тексту потребують постійної, прискіпливої уваги. Тому ми вбачаємо **актуальність** даної розвідки в дослідженні проблем прагматики як релевантного для адекватного перекладу наукового дискурсу явища. **Мета** даної статті полягає в тому, щоб з'ясувати суть та лінгвістичні особливості філософського дискурсу, визначити завдання перекладача задля збереження комунікативно-прагматичного потенціалу оригінала та забезпечення адекватного сприйняття перекладу читачами цільової мови.

Ґрунтуючись на загальноприйнятому визначенні дискурсу як сукупності мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних із пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем та осмисленням мовної картини світу адресанта адресатом, під дискурсом ми розуміємо зв'язний текст у поєднанні з екстралінгвальними факторами: соціокультурними, прагматичними, психологічними та ін. Відповідно до семантико-тематичного критерію класифікації дискурсів вважаємо за можливе виділити філософський дискурс в окремий тип, визначивши його як набір текстів, що є дотичними до філософії як сфери пізнання дійсності й свідомості людини. У свою чергу структурно-формальний критерій класифікації дискурсів, який передбачає виявлення й узагальнення способу організації філософських текстів, їх композиційних характеристик, властивостей текстових одиниць різних рівнів, ліг в основу підходу до його вивчення [8].

Філософський дискурс постає як надзвичайно різномірний із лінгвістичної точки зору масив індивідуальних текстів, які за формальними — мовними та мовленнєвими — ознаками лише умовно можна об'єднати в повноцінну єдність. Причина згаданої парадоксальної різномірності, яка відрізняє мову філософії від решти наукових дискурсів, лежить у позамовній сфері і є результатом унікальної природи самої філософії. Філософія, з одного боку, — це «раціональна самосвідомість людства, наслідки його прагнень збагнути глибинні основи буття і місце людини у світі» [6], з іншого — галузь знань, що тяжіє до строгої науки. Філософський дискурс перетинається (і в цьому його кардинальна відмінність від інших дискурсів) з усією сукупністю знань — природничих, науково-технічних, гуманітарних, які доступні його творцю у момент створення.

Наступна особливість філософського дискурсу — його інтуїтивізм. Філософія, як указував О.Ф. Лосєв, народжується з інтуїтивних глибин мовленнєвої стихії. Сама ж мова інтерпретується ним як велика стихія, що є перехідною ланкою між неформальними інтуїціями початкового світосприйняття та закінченими філософськими теоріями. У системі взаємовідносин мова і філософія, мова філософії посідає центральне місце. Живлячи філософію своїми інтуїціями, вона виявляється органом усвідомлення цих інтуїцій [7].

У найбільш поверхневому вигляді лінгвальними ознаками філософського дискурсу називають: а) термінологічну невизначеність і певну хаотичність, тобто відсутність дефініцій для термінів, використання того самого терміна в протилежних або далеких за смисловим навантаженням контекстах; б) багаторазові повтори близьких за смислом визначень або доказів у різних вербалізованих формах; в) алогічність викладу; г) використання великої кількості одиниць, що вербалізують концепти «сумнів», «невпевненість», «припущення» [7]. Оскільки свідомість кожного філософа є унікальною, то дискурсів філософії буде стільки, скільки дискурсів мислення [6, 278].

Вищезазначене свідчить про нестандартність дослідження мови філософських дискурсів, унікальність останніх. Головною характеристикою філософських дискурсів є те, що їх відрізняє найвищий рівень лексичної абстракції. Їхнє когнітивне ядро становлять як загальноновизнані філософські терміни, пов'язані з узагальненим описом будови всесвіту, можливостями та способами його пізнання, так і категоріальні терміни, притаманні здебільшого окремому напрямку або автору. Відтак, філософський дискурс із лінгвостилістичної точки зору це різномірний масив індивідуальних текстів, і оскільки свідомість кожного філософа унікальна, філософських дискурсів стільки, скільки дискурсів мислення.

Схарактеризуймо суть адекватного перекладу філософського дискурсу. По-перше, адекватне відтворення філософського оригіналу забезпечує вирішення прагматичних завдань перекладацького акту на максимально можливому рівні еквівалентності, охороняє норми та узус мови перекладу, захищає дотримання жанрово-стилістичних вимог до текстів певного типу. Одним із основних завдань перекладача для досягнення адекватності є вмiла передача прагматичного значення слова при перекладі, яка охоплює стилістичну характеристику слова, його реєстр, емоційне забарвлення та конотацію. По-друге, прагматична адаптація оригіналу, до якої вдається перекладач, забезпечує адекватне сприйняття повідомлення реципієнтами. Урахування її необхідності призводить до включення в текст додаткових елементів та виключення з нього надлишкових з погляду іншомовного одержувача елементів, до ряду перетворень значення, до зміни пунктуаційних знаків. Необхідність прагматичної адаптації виникає через відсутність у читачів перекладу фонових знань, необхідних для розуміння фактів, які зрозумілі читачеві оригіналу. Усі перекладацькі трансформації викликані розбіжностями мовних систем і несуть у собі прагматичний компонент: завдяки ним перекладений твір не сприймається як зовсім чужорідний.

Численними дослідженнями встановлено, що для досягнення рівноцінного комунікативного ефекту оригіналу та перекладу часто використовуються такі прагматично зумовлені трансформації, як модуляція, додавання, вилучення деяких деталей оригіналу у перекладі, заміна, генералізація, конкретизація, розчленування або об'єднання речень [5, 123]. Сутність перелічених трансформацій потребує їх більш детального аналізу. На жаль, рамки даної статті не дають змоги детально зупинитися на кожній, тому розглянемо принаймні деякі з них, звернувшись до наступного прикладу.

Depuis le fond du Moyen Age le fou est celui dont le discours ne peut pas circuler comme celui des autres: il arrive que sa parole soit tenue pour nulle et non avenue, n'ayant ni vérité ni importance, ne pouvant pas faire foi en justice, ne pouvant pas authentifier un acte ou un contrat, ne pouvant pas même, dans le sacrifice de la messe, permettre la transsubstantiation et faire du pain un corps; il arrive aussi en revanche qu'on lui prête, par opposition à toute autre, d'étranges pouvoirs, celui de dire une vérité cachée, celui de prononcer l'avenir, celui de voir en toute naïveté ce que la sagesse des autres ne peut pas percevoir [10, 12].

Із глибин середньовіччя, божевільний — це той, у кого мовлення відбувається не так, як у інших: буває, його слово визнається недійсним, тобто словом, що не відповідає дійсності, не має юридичної сили, неспроможне засвідчити вчинок чи угоду, неспроможне навіть вчинити таїнство і перетворити хліб на тіло під час жертвоприношення на месі. // Проте буває й так, що, на відміну від усіляких інших слів, слово божевільного наділяється дивною могутністю, владою ректи приховану істину, владою віщувати майбутнє, владою бачити по простоті душевній те, чого мудрість інших не в змозі осягти [9, 7].

По-перше, аналізуючи переклад, бачимо, що єдина синтаксична структура була замінена у процесі перекладу двома складними реченнями. Спроба зберегти структуру речення або призвела б до втрати змісту, або до створення надгроміздкого для сприйняття українським читачем речення, тож розчленування речення є прагматично зумовленою синтаксичною трансформацією. По-друге, застосовано прийом конкретизації. Французький іменник *naïveté* має українські відповідники, однак жоден із них не використано, а перекладено атрибутивним словосполученням *простота душевна*. Перекладач застосував так звану контекстуальну конкретизацію разом із декомпресією. По-третє та по-четверте, він використав два протилежні за своєю суттю прийоми: додавання (*par opposition à toute autre — на відміну від усіляких інших слів, слово божевільного*) і вилучення (*nulle et non avenue — недійсний; n'ayant ni vérité ni importance — не відповідає дійсності; il arrive aussi en revanche — Проте буває й так, займенник on*). По-п'яте, відбулася заміна числа (*les pouvoirs — могутність*). Нагромадження такої великої кількості перекладацьких трансформацій в одному реченні дає підстави говорити про їх комплексний характер, про те, що різні прийоми перекладу найчастіше використовуються в певній комбінації, а не окремо один від одного; про те, що взаємодія мовного контексту із екстралінгвальними чинниками розглядається як один із головних чинників, що спонукають перекладача до їхнього використання; про те, що експліцитне або імпліцитне вираження частини змісту оригіналу в тексті перекладу

повністю відповідає адекватності перекладу трансформації, адже вони дозволяють перекладачеві не переважувати читача несуттєвими деталями.

Отже, під дискурсом ми розуміємо зв'язний текст у сукупності з екстралінгвальними факторами: соціокультурними, прагматичними, психологічними тощо. Філософський дискурс — це набір текстів, що є дотичними до філософії як сфери пізнання дійсності й свідомості людини. Із лінгвостилістичної точки зору цей різномірний масив індивідуальних текстів має свої лінгвістичні ознаки, серед яких термінологічна невизначеність і певна хаотичність, багаторазові повтори близьких за змістом виражень або доказів у різних вербалізованих формах, алогічність викладу, використання концептів «сумнів», «невпевненість», «припущення», високий рівень лексичної абстракції. Адекватне відтворення філософського оригіналу забезпечує вирішення прагматичних завдань перекладацького акту на максимально можливому рівні еквівалентності, охороняє норми та узус мови перекладу, захищає дотримання жанрово-стилістичних вимог до текстів певного типу. Прагматична адаптація оригіналу забезпечує адекватне сприйняття повідомлення реципієнтом і полягає у включенні додаткових та вилученні надлишкових із погляду іншомовного одержувача елементів, у перетворенні значення, у зміні пунктуаційних знаків. Прагматичної адаптації потребують також певні класи слів, як то: слова-реалії, інтернаціоналізми, власні назви, фразеологічні одиниці тощо. Але ці класи будуть предметом іншої розвідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандес О.П. Прагматика языка как переводческая проблема. Тетради переводчика. — Вып. 16 / О.П. Брандес. — М. : Международные отношения, 1979. — 65 с.
2. Ванников Ю.В. Проблемы адекватности перевода. Типы адекватности, виды перевода и переводческой деятельности / Ю.В. Ванников. — М. : Наука, 1988. — 343 с.
3. Демецька В.В. Теорія адаптації в перекладі : автореф. дис. ... доктора філол. наук: спец. 10.02. 16 / В.В. Демецька / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2008. — 36 с.
4. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В.І. Карабан. — Вінниця : Нова книга, 2004. — 576 с.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В.Н. Комиссаров. — М. : Высш. шк., 1990. — 253 с.
6. Причепій Є.М. Філософія / Є.М. Причепій, А.М. Черній, В.Д. Гвоздецький, Л.А. Чекалю. — К. : Академія, 2001. — 576 с.
7. Язык и философия. — [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.krugosvet.ru/en/gumanitarnienauki/filosofiya/>.
8. Mounin G. Les problèmes théoriques de la traduction / Mounin G. — Paris : Gallimard, 1963. — 297 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Фуко М. Правила промови / Фуко М. — К. : «Д.Л.», 1993. — 62 с.
10. Foucault M. L'ordre du discours / Foucault M. — P. : Gallimard, 1971. — 82 с.

При переводе современного философского дискурса важное место отводится передаче прагматического потенциала оригинала. В статье предпринята попытка установить суть и лингвистические особенности философского дискурса, определить задачи переводчика с целью сохранения коммуникативно-прагматического потенциала оригинала и обеспечения адекватного восприятия перевода.

Ключевые слова: философский дискурс, адекватный перевод, прагматически обусловленные трансформации.

Rendering of the source text pragmatic potential is highly significant when translating modern philosophical discourse. The article attempts at establishing the essence and the linguistic peculiarities of philosophical discourse. Additionally, the authors define translator's goals in preserving the source text communicative and pragmatic potential which will thus guarantee adequate reception of the translation by target language readers.

Key words: philosophical discourse, adequate translation, pragmatic transformations.